

Aristòtil

Apunts i textos

1. Biografia i context històric

Aristòtil va néixer l'any -384- a Estagira, ciutat grega de la Calcídia; fill de Nicómac i de Féstia (el seu pare fou metge del rei Amintes, avi d'Alexandre el Gran), va quedar orfe molt aviat. Als disset anys acudí a Atenes i ingressà primer com a alumne i després com a professor, a l'Acadèmia de Plató, a la qual va romandre durant vint anys: exactament, fins a la mort del fundador. La maledicència assenyala que Aristòtil hauria abandonat l'Acadèmia per desavinences amb el mestre que, a la seva mort, havia elegit Espeusip com a escolarca. Tanmateix, cal dir que els motius no són gens clars, i que el propi Plató motejava el seu alumne com "*la intel·ligència de l'escola*", mentre Aristòtil sovint s'expressava en aquests termes: "*Nosaltres, els platònics...*"

L'any a. C. -343- Filip, rei de Macedònia encarrega a Aristòtil l'educació del seu fill, el futur Alexandre el Gran, el qual, als vint anys, succediria en el regnat al seu pare, assassinat tres anys més tard. Cal dir que les teories ètiques del filòsof no coincideixen gaire amb la pràctica política del governant que volia conquerir el món.

L'any -336- fundà a Atenes la seva pròpia escola i la batejà amb el nom de Liceu: quelcom més que un gimnàs; una veritable universitat de l'època, en la que s'estudiaven totes les ciències, i en la qual Aristòtil i els seus deixebles acostumaven a filosofar tot conversant, mentre passejaven pel *peripatos*, una mena de passeig ajardinat amb una columnata, que envoltava el Liceu. Aquest estil de fer classes ha donat nom tant al seu pensament com als seus deixebles que es coneixen amb el nom de "peripatètics".

L'any -323-, mort Alexandre, Atenes se subleva contra Macedònia i Aristòtil, que gaudia la consideració de protegit d'Alexandre, se sent insegur i es retira a Calcis, tot dient que ho feia per tal "*d'evitar que els atenesos cometessin un segon crim contra la filosofia*", (recordant Sòcrates). Allí, a la pària materna, morí l'any -322-.

Era proverbial la dita segons la qual Aristòtil escrigué un miler d'obres, de les quals es conserva només un petit nombre. S'acostuma a dividir les seves obres en dos grups:

a) Els diàlegs exotèrics. Corresponen al període platònic de l'autor, i eren obres destinades a un públic ampli, aliè al Liceu, que van ser conegudes durant l'època hel·lenística. Tanmateix, després es van perdre i només hi ha constància d'alguns títols: *De la filosofia*, *De les idees*, *Del bé*, *De la justícia*, *Polític*, *Simposi...*

b) Els tractats acroamàtics (lliçons per a ser escoltades) Corresponen al període del Liceu, i són apunts de cursos destinats als seus alumnes. Aquests tractats van ser desconeguts durant l'hel·lenisme i, portats a Roma per Sila, foren retrobats, ordenats i publicats al segle I per Andrònic de Rodes, (segle I) successor llunyà d'Aristòtil com a escolarca del Liceu. Malgrat la fonamentada sospita que alguns d'aquests tractats són del seu deixeble Teofrast, el conjunt dels escrits acroamàtics es coneix, pròpiament, amb el nom de **Corpus aristotelicum**. Es dona, doncs, la paradoxa que avui no coneixem l'Aristòtil de l'època hel·lenística i, tanmateix, les obres desconegudes aleshores ens són avui familiars.

c) El corpus aristotelicum

- **Lògica** (anomenada *Organon* és a dir, «instrument): *Categories*, *Sobre la interpretació*, *Analítics*, *Tòpics*, *Refutacions sofístiques*.
- **Tractats físics** (sobre la naturalesa): *Física* (vuit tractats), *Sobre el cel*, *Sobre la generació i corrupció*, *Meteorològics*, *Sobre l'ànima*, *Història dels animals*, *Sobre les parts dels animals*, etc.
- **Metafísica** (catorze tractats sobre el que Aristòtil anomenà «Filosofia primera» i que Andrònic va situar a continuació dels tractats de física; d'aquí el seu nom: *metá tá physiká*).
- Tractats **d'Ètica** (*Ètica a Eudem*, *Ètica a Nicòmac*, *Gran Moral*) i **Política** (*Política*).
- **Retòrica** i **Poètica** (aquesta última incompleta).

Aquesta ordenació correspon força exactament a la divisió de la ciència feta pel mateix Aristòtil:

- Ciències **teòriques**: matemàtiques, física, teologia;
- Ciències **pràctiques**: ètica, política, economia;
- Ciències **poètiques**: Retòrica, Poètica, medicina, etc.

Praxis: acció immanent (interior)

Póesis: producció d'una obra exterior. Acció exterior.

1.1. Les influències a la posteritat

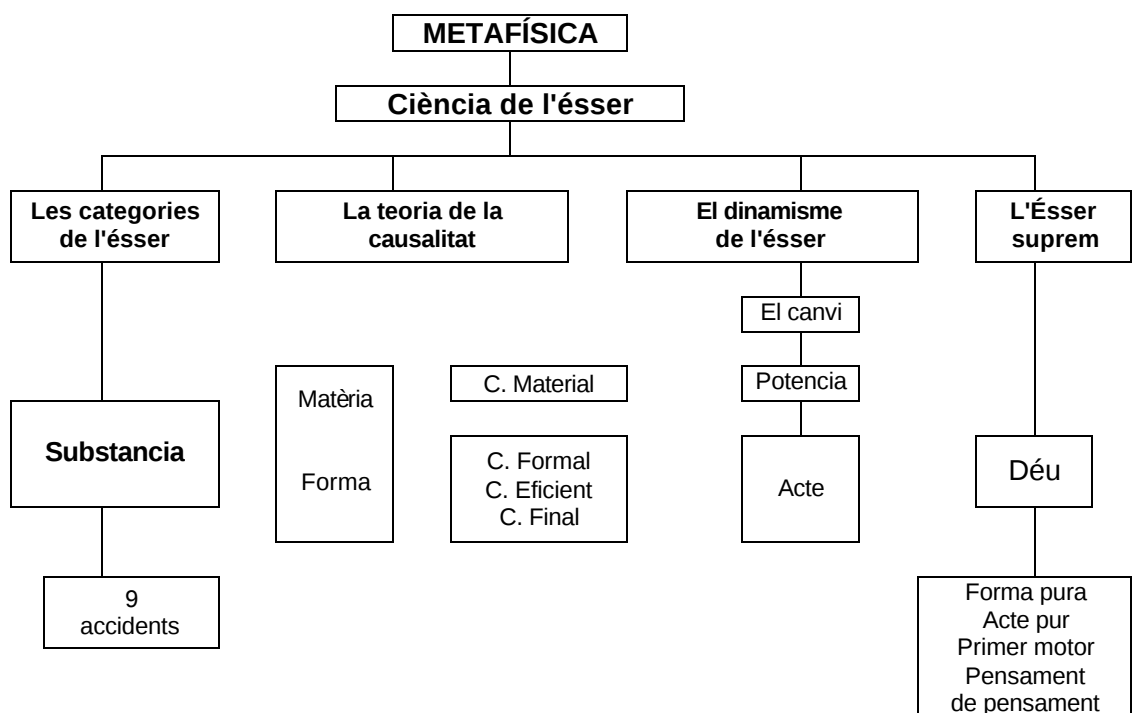
La influència d'Aristòtil en la història del pensament és gairebé incommensurable. A grans trets, podem dir que vint segles de la filosofia i la ciència occidentals han estat presidits per l'aristotelisme, que assolí el seu màxim esplendor els últims segles de l'Edat Mitjana, durant l'Escolàstica, i que iniciaria el seu declivi en la revolució científica dels segles XVI i XVII, protagonitzada -entre d'altres- per Copèrnic, Galileo, Kepler i Newton. Anem, però, a pams:

- La importància del Liceu va decaure ràpidament, després de la mort del seu fundador. Altrament, l'anomenat *Corpus Aristotelicum*, ordenat per Andrònic de Rodes, es va anar obrint camí durant l'alta Edat Mitjana, fins que els filòsofs àrabs van recuperar i difondre les seves obres a l'Occident cristià
- Pel que fa al contingut, el paradigma geocèntric -nucli de la cosmologia aristotèlica- va estar vigent fins que Copèrnic el va substituir, l'any -1543-, per la teoria heliocèntrica. La teoria dels quatre elements es mantingué viva fins que Lavoisier no va descobrir l'oxigen, ara fa poc més de dos-cents anys.
- Al terreny de la Lògica, alguns dels seus principis i lleis encara són en vigor, i tota ella -malgrat el *Novum Organum* (1620) de Francis Bacon- va perdurar ben bé fins que Gottlob Frege, a finals del segle passat, accelerà el naixement de la Lògica matemàtica.
- En filosofia, les seves *Metafísica*, *Ètica* a *Nicomac* i *Política* són encara avui punts de referència obligats. I encara, però, n'hi ha més: Aristòtil ha estat, durant més de vint segles, el "Filòsof". Nombrosos textos literaris i científics de totes les èpoques es refereixen a ell simplement amb aquesta denominació, el "Filòsof"; donant per suposat que no calia especificar-ne més, perquè tothom sabia de qui s'estava parlant. I, a més a més, Aristòtil ha estat, a l'ensem, que el Filòsof, el més gran criteri d'autoritat que la ciència i la filosofia han gaudit -i han patit!- al llarg de la seva pròpia història de tal manera que "*Aristoteles dixit*" (*ho digué Aristòtil*) ha esdevingut durant molt de temps la prova més contundent i irrefutable, quan hom volia demostrar la veracitat de qualsevol teoria.

2. Teoria de la realitat

"Tothom desitja saber". Amb aquesta contundent asseveració comença Aristòtil la seva **Metafísica**, a la qual ell, tanmateix, anomenava **filosofia primera**. Les vessants de la Metafísica:

- Les categories de l'ésser;
- La teoria de la causalitat
- El dinamisme de l'ésser;
- L'Ésser Suprem.

2.1. Què és la Metafísica

Aristòtil definia la Metafísica com la ciència de l'ésser, en tant que ésser, i també com a ciència dels primers principis i les causes més elevades. El filòsof, per tant, té pel davant la tasca de desposseir l'ésser de totes les determinacions particulars (pes, moviment, etc.) i considerar-lo tan sols quant a ésser.

El nom de *metafísica*, -que prové de l'ordenació dels llibres d'Aristòtil, feta per Andrònic, i no vol dir res més que allò que ve "després de la física", s'ha imposat definitivament, passant a significar tota una realitat que és pel damunt de la *physis*.

2.2. Els sentits de l'ésser

Imagina't ara si n'és, de difícil, donar la definició correcta, posem per cas, d'un llapis o d'una escarola. No diguem ja si es tracta de definir un ocell o un ésser humà. Doncs bé, a tot el diccionari no hi ha, de ben segur, una paraula que resulti tan complicada de definir com aquesta: "l'ésser". Aristòtil, conscient de la dificultat, afirmava que *l'ésser es diu de moltes maneres, però totes elles es refereixen a un terme únic i a una mateixa naturalesa*, i això vol dir que l'ésser és analògic, que té molts sentits, i que per intentar entendre-ho cal abordar-lo des de diverses perspectives. Aristòtil estableix sis sentits en els quals podem dir l'ésser:

- l'ésser, en un sentit essencial, és a dir, la substància.
- l'ésser, en un sentit accidental.
- l'ésser, en un sentit dinàmic (potència/acte)
- l'ésser, en un sentit causal (perquè a la natura no existeix l'atzar)
- l'Ésser Suprem, o divinitat.
- l'ésser lògic, com a vertader o com a fals.

2.3. Teoria hilemòrfica de la substància

L'esmentada afirmació aristotèlica segons la qual l'ésser és diu de moltes maneres, també vol dir que l'ésser té moltes categories:

- a) Una categoria anomenada "**substància**" (*ousía*), que és l'essència de cada cosa i allò que existeix per sí mateix i no es predica de cap altre;
- b) Nou categories accidentals, o **accidents**, que són "afeccions de la substància", i que no poden existir per ells mateixos, si no són adherits a alguna substància. Entre aquestes nou categories accidentals es troben: la quantitat, la qualitat, la relació, el lloc, el temps, la posició, la possessió, l'acció i la passió.

Encara cal distingir, però, dos tipus de substància:

- La **substància primera** (*ousía proté*) és l'individu singular (*Sòcrates, aquest cavall*) i actua sempre com a subjecte i mai com a predicat.
- La **substància segona** són les espècies a les quals pertanyen els individus (per exemple, *l'espècie home*), o els gèneres als quals pertanyen aquestes espècies (per exemple, *el gènere animal*). Home i animal poden ser substàncies primeres i actuar com a subjectes, o substàncies segones i actuar com a predicats.

La teoria hilemòrfica ens diu que la substància és un compost: està constituïda per la matèria i la forma.

- La **matèria** (del terme grec "*hýle*" i del llatí "*matèria*", que volen dir *fusta*) assoleix en Aristòtil un significat filosòfic i tècnic: matèria és indeterminació i receptivitat, disposició a rebre qualsevol determinació, possibilitat per a alguna cosa.
- La **forma** ("*morphé*") és allò que determina i "in-forma" la matèria; és actualitat, enfront del ser potencial de la matèria. Forma és allò al que tendeix la indeterminació de la matèria.

Matèria i forma dos constitutius de la substància, es corresponen amb la potència i l'acte de l'ésser, i ambdós determinen que l'ésser sigui dinàmic i, en conseqüència, que el canvi i el moviment siguin possibles. La substància de l'ésser gaudeix de preeminència sobre la resta de categories de l'ésser: l'ésser "és", les altres nou categories son de l'ésser; i la forma gaudeix de prioritat sobre la matèria, perquè la forma és l'essència de l'ésser.

La forma seria, salvant les distàncies i situant-la al món de la *physis*, l'equivalent aristotèlic de la Idea platònica. Altrament, mentre que Plató situava les Idees a un món propi, real, vertader i diferent del món dels objectes sensibles, regit per l'aparença, Aristòtil sosté que la idea, és a dir, la forma està indefectiblement lligada a la matèria, la qual no es pot donar ni conèixer sense la forma. No hi ha dos móns, el de les Idees i el de les coses, sinó un de sol: el món dels éssers, constituït per la substància (matèria i forma) i la resta d'accidents.

2.4. La teoria de la causalitat

El terme causa (“*aitía*”, en grec) vol dir *producció d'alguna cosa d'acord amb una certa norma*, o *l'esdevenir quelcom segons una certa llei*. Aristòtil pensava que els fenòmens del món físic no s'escauen a l'atzar, sinó que tot s'esdevé per una raó i per obra de la necessitat, de manera que no hi ha moviment ni canvi sense causa. Podem estar d'acord o no, amb Aristòtil: el cert, però, és que la teoria causal i la relació causa-efecte (malgrat la virulenta denúncia feta per Hume al segle XVIII) s'ha establert al nucli mateix de la ciència occidental, basada en el principi aristotèlic segons el qual saber és “*conèixer les causes de les coses que succeeixen*”.

- La **causa material** és la matèria de la qual una cosa és feta. Exemple: el marbre ho és de l'estàtua del David; i als éssers naturals, la matèria és potència, possibilitat de ser.
- La **causa formal** és la idea o paradigma que presideix la realització d'alguna cosa. Exemple: la imatge prèvia del David que Miquel Àngel tenia a la seva ment abans de plasmar-la en el marbre; i als éssers naturals, la forma és acte, i provoca la determinació de la matèria.
- La **causa eficient** és l'agent o productor del canvi o de la cosa. Exemple: el propi Miquel Àngel.
- La **causa final** o teleològica és la finalitat que mou l'activitat de l'agent. Exemple: l'ànim d'engalanar la ciutat de Florència amb l'estàtua del David.

Les causes material i formal són bàsiques en la constitució dels éssers, car la causa formal determina la matèria i fa que una cosa sigui allò que és.

Els principis materials (*archai*) dels presocràtics, les Idees de Plató, respectivament, estan considerats com els antecedents d'aquests dos tipus de causes; mentre els principis actius de l'amor i l'odi al cosmos d'Empèdocles són considerats com l'antecedent de la causa eficient. Tanmateix, el tipus de causa que predomina sobre les altres dins la formulació aristotèlica és la causa final, ja que aquesta és el “*telos -fi-*” de la cosa, i la causa final pot ser considerada com el bé per excel·lència.

La teoria de la causalitat d'Aristòtil desfermà una polèmica que ara per ara no s'ha extingit. L'antic debat causalisme-finalisme i, apartir de la tercera antinomia de Kant, la controvèrsia entre deterministes i indeterministes, ha presidit una de les qüestions més fascinants de la filosofia natural. L'any 1820 escrivia Laplace:

“Una intel·ligència que conegués, en un moment donat, totes les forces que operen a la natura i la situació dels éssers de què aquesta es compona, que fos prou vasta per sotmetre aquestes dades a l'anàlisi matemàtica, podria expressar en una sola fórmula els moviments dels astres més grans i dels Àtoms més petits. Res no seria incert per a ella, i tant el futur com el passat serien ben presents davant els seus ulls”.

A grans trets, Heisenberg amb el seu “principi d'incertitud” és el millor representant de les tesis indeterministes, mentre que al bàndol dels deterministes podríem situar Einstein, el qual escrivia en aquests termes: “*Vostè creu en un Déu que juga amb els daus, i jo en l'absoluta regularitat de les lleis de l'univers*”. (Carta a M. Born, 1944).

2.5. El dinamisme de l'ésser: el canvi

De ben segur, més d'un cop t'han demanat (i tu mateix t'has plantejat) la coneguda pregunta -un xic Retòrica- de què va ser abans, l'ou o la gallina. Amb l'evident mala intenció de “agafar-te”: perquè si contestes que l'ou, et demanarien a l'instant qui el va pondre; i si la gallina, d'on és que va sortir, aquesta. El problema no és gens senzill i, tanmateix, a la metafísica d'Aristòtil troba una de les respostes més coherents i raonables que hi puguem imaginar.

L'ésser, per a Aristòtil, és u i múltiple, a l'ensems. Si l'ésser era un ens estàtic, aleshores cauríem en les paradoxes de l'eleatisme, i no seria possible el moviment, ni la generació, ni la pluralitat. D'altra banda, si Heràclit tenia raó i tot fos moviment i canvi, aleshores no existiria l'ésser i les coses no tindrien identitat: Aristòtil pretén solucionar aquesta dicotomia amb la teoria del dinamisme de l'ésser, segons la qual tot ésser és integrat per dos elements constitutius:

- a) La **potència** (*dýnamis*), que és la possibilitat que tot ésser té d'esdevenir quelcom diferent d'allò que ja és. Per exemple, un ou és, en potència, una gallina.
- b) L'**acte** (*energeia*, *entelécheia*), que és allò que un ésser ja és de fet; és a dir, la potència realitzada o “actualitzada”. Per exemple, la gallina és, en acte, una gallina.

De forma paral·lela a la distinció substancial entre matèria i forma (per explicar la composició de l'ésser), Aristòtil desplega la distinció de potència i acte, ara per justificar la possibilitat del canvi. Parmènides tenia raó quan afirmava que l'ésser no pot sorgir del no-ésser (“*ex nihilo, nihil*”, que deien a l'edat mitjana, tot i rememrant Aristòtil). Tanmateix, els éssers existeixen i el moviment és possible perquè els éssers tenen a dins seu la potència o *capacitat de transformació*: la gallina comença a existir potencialment en l'ou, el qual aconsegueix la seva “*entelécheia*”, és a dir, la seva perfecció, el seu desenvolupament perfecte com a ésser, quan ha esdevingut gallina.

Abans de trobar les lleis físiques del moviment, calia trobar la seva justificació metafísica. Ara ja sabem que el moviment existeix i és possible, perquè aquest *no consisteix en el pas de l'ésser al no-ésser*, ni tampoc a l'inrevés: *el moviment és el pas de l'ésser en potència (dýnamis) a l'ésser en acte* (energia, entelèquia). I també sabem -si és que estem d'acord amb la teoria d'Aristòtil- qui va ser abans, si l'ou o la gallina: va ser abans aquesta perquè, en el paradigma de l'embrió que regeix tots els processos naturals, l'acte, és a dir, el desenvolupament d'un ésser cap a la seva perfecció, és el que està present des del principi i, com a causa final o "entelèquia", presideix tot el procés de transformació. De manera que la gallina és anterior a l'ou (per les mateixes raons que la ciutat és anterior a l'home, com veurem a la política) perquè l'acte és abans que la potència; i perquè la realització de tot ésser gaudeix de prioritat, lògica i natural, sobre els estadis previs que són el preludi cronològic de la seva perfecció.

2.6. L'Ésser Suprem

A la metafísica aristotèlica Déu és entès com a l'Ésser Suprem i, en conseqüència, com el més alt objecte d'estudi d'aquesta ciència. La comprensió que Aristòtil fa de Déu es desplega en tres vessants fonamentals:

- a) **Déu és acte pur.** A diferència de la resta d'éssers, que són sotmesos al canvi, Déu no té potència, perquè Déu no té possibilitat de transformar-se ni d'esdevenir quelcom diferent d'allò que ja és. Déu és plenament actualitzat; és acte pur: "*energeia*". Això fa que Déu sigui, a l'ensem, la causa final del moviment etern del cosmos o, dit d'una altra manera, Déu és el Primer Motor Immòbil: ell mou directament el primer cel, i causa la rotació diària dels estels al voltant de la terra. I les 55 esferes d'èter (que veurem a la cosmologia) són altres tants motors mòbils, subordinats al Primer Motor. El moviment circular de la regió supralunar és el més perfecte de tots, perquè cada esfera té una Intel·ligència espiritual i s'apropa el màxim possible a la Primera Intel·ligència, que és Déu.
- b) **Déu és forma pura.** A diferència de la resta d'éssers, que tenen una composició hilemòrfica, la substància divina no té matèria, o sia, és immaterial. La forma pura que és Déu, sense la indeterminació de la matèria i sense l'afegit dels accidents, presenta una gran similitud amb la Forma platònica del Bé suprem.
- c) **Déu és pensament de pensament.** L'activitat pròpia de Déu consisteix a pensar; i donat que l'objecte del seu pensament no pot estar sotmès al canvi, ni a la generació ni a la corrupció, l'objecte del pensament de Déu és Déu mateix, i Déu s'autoconeix en un Acte etern d'autoconsciència. Déu és "*Nóesis nóeseos*", i es pensa a Sí mateix per tota l'eternitat.

3. Cosmologia

Thomas Kuhn, a la seva obra *L'estructura de les revolucions científiques*, ens ha mostrat que la ciència normal es fa i es desenvolupa sempre al sí d'un determinat paradigma. I que un paradigma comporta una determinada visió de la realitat i del món, és a dir, una cosmologia. Doncs bé, la cosmologia aristotèlica gravita tota ella entorn de l'anomenat paradigma geocèntric, la tesi més forta del qual és la convicció que la terra està quieta, al bell mig del cosmos. La terra -*gea*- és al centre, i el cosmos s'organitza i es desplega tot ell, ordenadament i harmònicament, al seu voltant. Veiem ara quines són les característiques que defineixen aquesta cosmologia.

a) El cosmos geocèntric

1. El cosmos és un **cosmos**, és a dir, un *ordre*: jerarquitzat, etern i bell.
2. El cosmos és finit, geocèntric i geostàtic.
3. El cosmos està dividit en dues regions: la regió sublunar i la regió supralunar.
4. Aquestes dues regions estan poblades per diferents elements i fins i tot es regeixen per lleis físiques (que veurem més endavant) diferents.
5. La regió sublunar és ocupada, amb tendència a l'ordre, pels quatre elements d'Empèdocles: Terra, Aigua, Aire i Foc.
6. La regió supralunar és ocupada tota ella per l'èter o quinta-essència: es tracta d'un cinqué element, que és incorruptible, sòlid i transparent, i que significa, en paraules d'Aristòtil, "*allò que sempre corre*".
7. El cosmos és un "plenum", és a dir, està tot ell ocupat pels cinc elements esmentats en conseqüència, no existeix cap lloc buit.

b) **La terra.** Aristòtil va postular, amb molt bon criteri, que la terra era rodona (així ho demostraven els eclipsos de lluna), i que estava quieta al bell mig del cosmos. La raó del repòs de la terra es basa en el

fet que els nostres sentits no detecten cap tipus de moviment, a l'igual que sí succeeix quan anem en un vaixell: a més, si la terra es mogués, (pensava erròniament Aristòtil) el seu envoltori més proper denunciaria aquest presumpte moviment i, aleshores, veuríem fenòmens ben absurds, com ara una fula que cau molt lluny del tronc del seu arbre, un ocell que vola endavant i retrocedeix, un núvol que va contra la direcció del vent, etc. La terra no és cap planeta: és una esfera en repòs al centre del cosmos, i al seu voltant es despleguen en esferes homocèntriques, amb tendència a l'ordenació, la resta dels elements que poblen el cosmos.

c) **La regió sublunar i la regió supralunar.** L'òrbita de la lluna marca la línia fronterera de les dues regions del cosmos: terra, aigua, aire i foc omplen la regió sublunar, de tal sort que cada un d'aquests quatre elements té el seu "lloc natural", (dos són lleugers i es mouen verticalment, el **foc** i l'**aire**. Dos són pesants i es mouen cap al seu lloc natural, el centre de la terra: **terra** i **aigua**) i l'èter ocupa tota la regió supralunar, que s'estén fins al "primer cel". Mentre la regió sublunar és el lloc del moviment violent i del canvi, la generació i la corrupció -es tracta, doncs, d'una regió heracliteana-, la regió supralunar (situada entre l'òrbita de la lluna i l'esfera de les fixes, o límit exterior del cosmos) és una regió parmenídia. L'èter és un element incorruptible i etern, el moviment en ella és circular i perfecte, etc.

Has de saber que els grecs, que observaven el cel amb més acurats que no ho fa avui l'home del carrer, pensaren que els estels eren fixes: tots, menys uns quants que es movien capriciosament, que feien el boig més enllà de la lluna. Es tractava de cinc estels errants (aquest és el significat del terme planetes), i ja hauràs endevinat de quins cossos es tracta: Mercuri, Venus, Mart, Júpiter i Saturn. Perquè, no ho oblidis, la terra encara era molt lluny d'ésser un planeta!. Observa, encara, com els set cossos celestials que tenen moviment (sol i lluna, i els cinc esmentats planetes) es corresponen amb els noms dels set dies de la setmana. Saps per què? Perquè la mesura del temps i l'organització del calendari s'ha fet en base a l'observació del cel.

Cal dir que el moviment dels planetes és el problema més arduós de la cosmologia aristotèlica: es tractava, primer de tot, de "salvar les aparences", és a dir, de fer compatible la tesi de la circularitat amb els estranys desplaçaments d'aquests estels errants: a aquest efecte, Aristòtil va postular la teoria de les 55 esferes, segon la qual l'èter, a la regió supralunar, està dividit en 55 esferes homocèntriques, rotatòries en diverses direccions, que arrossegueu al seu interior els planetes; el resultat és que els planetes es mouen, arrossegats a l'interior de les 55 esferes d'èter, tot respectant el principi de la circularitat i, malgrat això, l'espectador humà percep el moviment dels planetes com a irregular.

La regió supralunar és el regne de la perfecció: té un element incorruptible, que és l'èter; i té una llei física pròpia, que és la llei de la circularitat. Es comporta, talment, com un rellotge analògic, de moviment circular, perfecte i etern, que no necessita corda perquè és molt aprop del rellotger diví, el primer motor immòbil, el qual imprimeix moviment a les esferes d'èter.

4. La física

La física aristotèlica és l'estudi de l'ésser en moviment. El moviment és el problema principal de la física, i aquest té un caràcter teleològic, és a dir, sempre es dona en ordre a una causa final. A la natura hi ha moviment perquè els quatre elements tenen tendència a ocupar el seu lloc natural. Hi ha diverses classes de moviment a l'esquema aristotèlic:

1. **Canvi substancial:** generació i corrupció.
2. **Canvi quantitatiu:** creixement i disminució.
3. **Canvi qualitatiu:** alteració.
4. **Canvi de lloc:** moviment de translació.

Veiem ara quines són les **set lleis** (les quatre lleis generals i les tres particulars que regeixen el moviment:

1. Tot mòbil requereix d'un motor. En el benentès que el motor ha d'ésser diferent del mòbil, exterior al mòbil, i la seva acció sobre el mòbil ha de durar mentre dura el moviment.
2. Si cessa la causa, cessa l'efecte.
3. La natura és principi de moviment: "*arché kinéseos*".
4. Principi de l'"*horror vacui*": la natura avorreix el buit, i evita per tots els mitjans la formació del buit.

I a més d'aquestes quatre lleis de caire general, n'hi ha tres més, referides a tipus particulars de moviment:

5. El moviment a la regió supralunar és etern i regular, circular i perfecte: es regeix pel principi platònic de la circularitat.
6. A la regió sublunar hi ha dos tipus de moviment:
 - 6.1. El moviment **natural** (que es regeix pel principi de la recerca del lloc natural, i el segueixen els cossos verticalment quan van a la recerca del seu lloc natural, així la pedra que cau, el foc que puja, l'aigua que cau i puja, etc).
 - 6.2. El moviment **violent**, que és el que segueix qualsevol tipus de projectil, i es regeix pel principi de l'antiperistasi.

Explicació del **moviment natural**. A la regió sublunar hi ha moviment natural i moviment violent. El moviment natural és dona sempre en sentit vertical, cap amunt i cap avall, i és el que segueixen els cossos quan van a la recerca del seu lloc natural. Així, la pedra és greu, i cau perquè busca el seu lloc natural, que és al centre de la terra; el foc és lleu, i puja sempre a la recerca del seu lloc natural, que és per damunt l'aire, al costat de l'òrbita llunar; l'aigua és relativament greu: la de les deus puja i la de la pluja cau, perquè ambdues cerquen el seu lloc natural, per sobre la terra; i l'aire és relativament lleu, i puja per sobre de l'aigua perquè tendeix a ocupar el seu lloc natural.

Com s'explica, però, el **moviment violent**? Com s'explica el moviment del projectil o de la fletxa? Un cop perdut el contacte amb l'arc que la dispara, la fletxa hauria de caure verticalment a terra, donat que ja no té motor. Per què no cau? El fenomen que es produeix es coneix amb el nom d'*antiperistasi*: la fletxa -o qualsevol altre projectil- no cau perquè ha trobat un nou motor, que és l'aire. La natura, que és la font del moviment i està sempre empenyorada en evitar la formació del buit, genera un remolí d'aire al voltant de la fletxa, i és l'aire qui empeny la fletxa pel darrere, evitant Així la formació del buit i provocant la continuïtat del moviment.

4.1. Planetes i projectils: punts febles de l'aristotelisme

La cosmologia i la física d'Aristòtil, vigents fins la revolució científica dels segles XVI i XVII, tenen dos punts febles en aquestes dues qüestions que acabem de veure:

- Com es mouen els planetes?
- Com es mouen els projectils?

La primera, passant per Ptolomeu i Copèrnic, no trobarà resposta correcta fins a Kepler, amb les tres conegudes lleis del moviment dels planetes; la segona haurà d'esperar Galileu i les lleis del moviment dels projectils. Aristòtil les havia solventat, en el primer cas, amb la teoria de les 55 esferes homocèntriques d'èter, per tal de *“salvar les aparences”* del moviment arbitrari dels planetes i conjuminar-lo amb la llei de la circularitat.

En el segon cas, amb el principi de l'antiperistasi, que explica el moviment de la fletxa sense infringir les lleis generals del moviment. Hagueren de passar vint segles per tal que científics i filòsofs trobaren respostes encertades a aquests dos problemes.

5. Teoria del coneixement

5.1. La crítica a Plató

Si ens volem apropar una mica més al pensament d'Aristòtil, ens cal veure la seva actitud de fons envers Plató. Ja hem vist que la seva formació és platònica i com ell mateix s'hi considerava (*“nosaltres els platònics”*), per això podem dir que segueix la via de Plató. Aquesta, però, és una via amb bifurcació que Aristòtil, durant els anys de la seva estada a l'Acadèmia, recorrerà en totes direccions, cercant els corriols d'enllaç entre l'una i l'altra; fins que, finalment, considerarem més convenient enfilat pel mig.

Amb aquest desdoblament del camí que és la teoria de les idees, Plató provava de conciliar les coses del món sensible, que no li oferien la seguretat d'un coneixement vertader, amb la necessitat de quelcom permanent, que li aportés aquesta seguretat. Per això situava les Idees en un món propi, real, vertader, diferent del món dels objectes sensibles (món regit per l'aparença), de tal manera que aquestes esdevenien la causa darrera de l'existència i de la intel·ligibilitat de les coses sensibles.

Aristòtil, en la seva crítica, afirma que no hi ha dos móns, el de les Idees i el de les coses, sinó un de sol: el món real, el món dels éssers. Considera que la teoria de les Idees de Plató és inútil i impossible: és inútil, perquè les Idees són una reproducció varia dels objectes sensibles, no ens ajuden a un millor coneixement de les coses i, altrament, no donen raó del moviment ni del canvi; i és impossible perquè, si les Idees són les substàncies de les coses, aleshores no poden existir separades d'aquestes. Com se sol dir, fa baixar les idees del cel a la terra.

És molt significativa en aquest sentit la reelaboració que fa, en el tractat *Sobre la filosofia*, del mite de la caverna de Plató:

«Si hi hagués uns homes que haguessin viscut sempre sota la terra, en banals i brillants habitacions, adornades amb estàtues i pintures i proveï des de totes les coses en abundància per aquells a qui es considera feliços; i si, no obstant això, mai haguessin sortit a la superfície de la terra, però haguessin sentit per testimonis i referències que hi ha una certa divina presència i poder; i si en cert moment s'obriessin les gorges de la terra i ells poguessin escapar d'aquells llocs ocults i arribar a aquestes regions que habitem, en veure de sobte la terra i el mar i el cel, en saber la magnitud dels núvols i el poder dels vents, en mirar el sol i reconèixer la seva grandària i bellesa i l'eficàcia amb què causa el dia espargint la seva llum pel cel sencer sembrat i adornat d'estels i la varietat dels llums de la lluna, ara creixent, ara minvant, i les sortides i postes de tots ells i les seves trajectòries reiterades i immutables per tota l'eternitat, quan veiessin això, pensarien a l'acte que hi ha déus i que aquestes coses en són les poderoses obres. (Fr. 12.)

5.2. El coneixement

Aristòtil considera que el coneixement és un procés ascendent que va des de l'objecte al concepte, de les coses a les seves causes, i, seguint les divisions de l'ànima, hi distingeix dos grans nivells: el sensitiu i l'intel·lectual.

El **coneixement sensitiu** és propi dels animals i les persones i la font de tots els coneixements; per tant, no tenim coneixements innats, com pretenia Plató. "En un símil molt il·lustratiu parla de l'ànima com si fos una "tauleta de cera", és a dir, com un full en blanc". Es caracteritza per la seva particularitat. És un coneixement vertader, però no científic perquè està sotmès al moviment i al canvi i perquè no pot distingir entre el substancial i l'accidental.

El **coneixement intel·lectual** és el propi dels éssers racionals: la facultat abstractiva i discursiva o, per dir-ho en una sola paraula, la facultat de pensar. El coneixement nou que s'obté a partir de les imatges del coneixement sensible, si prové del que és contingent o accidental, s'anomena opinió; però quan aquest coneixement deriva de la necessitat (que no pot ser d'altra manera) aleshores s'anomena ciència. Aristòtil entén la ciència per oposició a l'opinió: aquesta pot ser vertadera o falsa (no deriva de la necessitat o no en tenim la certesa); la ciència no pot deixar de ser vertadera, per això la defineix com un coneixement necessari, universal i cert de les coses, que arriba fins a les essències, les expressa en definicions i les explica per les seves causes.

Procés d'abstracció:

1. Els sentits capten els aspectes sensibles de l'objecte
2. El sentit comú coordina els sentits i garanteix la percepció unitària i global de l'objecte.
3. La imatge és la matèria i la potencia del concepte.
4. L'enteniment pacient abstrau la forma sensible de la imatge i les fa potencialment intel·ligibles.
5. L'enteniment agent actualitza els intel·ligibles presents a l'enteniment pacient en el concepte.
6. El concepte constitueix la base del coneixement universal i és sempre vertader.
7. L'experiència és el coneixement de les coses concretes i de les seves característiques singulars
8. El coneixement intel·lectual s'articula lingüísticament i és comunicable i ensenyable.

5.3. El mètode científic

Per a Aristòtil, la ciència és deducció del particular a partir d'allò general. S'adona, però, que el nostre conèixer avança cronològicament a la inversa; dels fets particulars n'inferim allò que és general, mitjançant una operació de l'intel·lecte anomenada inducció; és a dir la deducció remet a la inducció. Aristòtil, però, remarca que la inducció ens permet fitar els universals, però no ens els garanteix. Cal que l'activitat intel·lectual de la **intuïció** completi la tasca de la inducció, aportant la certesa necessària.

La ciència és doncs el saber demostratiu i la Lògica és *l'organon* (eina o instrument) que assegura la correcció de l'argumentació demostrativa.

La demostració, per tant, és una argumentació lògicament correcta i amb fonaments vertaders. Consta d'unes premisses que, al seu torn, són conclusions d'altres demostracions, i Així successivament. Però, si el procés fos infinit, mancaria un fonament últim a la demostració. Per això és necessari parar-se i trobar un primer fonament que sigui punt de sortida de tota demostració, és a dir, uns primers raonaments, les premisses dels quals siguin indemostrables, immediatament evidents i primers principis de demostració.

5.4. La Lògica aristotèlica

Aristòtil considera que l'intel·lecte, mitjançant la inducció, coronada per l'acció de la intuïció, aporta un coneixement immediat i cert d'aquests **primers principis**, que són: els axiomes i les definicions.

Els **axiomes** preexisteixen necessàriament a tot coneixement, s'imposen al subjecte que coneix i s'apliquen a tot objecte de coneixement.

Entre ells, cal esmentar els principis de:

- Principi de no contradicció (No és possible A i no-A a la mateixa vegada)
- Principi d'identitat $A = A$ "Tota cosa és igual a si mateixa".
- Principi de Tercer exclòs "No hi ha terme mitjà entre una cosa i la seva contrària"

Les **definicions** no necessiten demostració. No són proposicions, perquè no es poden qualificar de vertaderes o falses, són posicions que s'ajusten a l'objecte de cada ciència. No preexisteixen en el subjecte coneixedor i s'han d'ensenyar a qui vol aprendre una ciència determinada.

5.5. El saber demostratiu (els conceptes, els judicis i les argumentacions)

Els conceptes

Amb els conceptes comença l'autèntic coneixement, que és coneixement de l'universal. El concepte és intuïció immediata, per això no comporta l'alternativa de vertader o fals: sempre és vertader, però amb una veritat que encara no s'ha explicat ni articulada. La veritat i l'error només són possibles en el judici.

Els judicis

A partir dels conceptes es formen els judicis (proposicions) mitjançant l'atribució d'un concepte que fa de predicat a un que fa de subjecte. El que es pot atribuir a un subjecte són les nou (9) categories que ja hem vist abans.

Tipus de judicis. Els judicis poden diferir en:

1. La qualitat: (afirmatiu o negatiu) afirmen o neguen l'atribució d'un predicat a un subjecte.
2. La quantitat: (universals o particulars) l'atribució del predicat es refereix a tots o només a alguns subjectes.

Exemples:

- (A) Universals afirmatiu: *Tot A és B*
- (E) Universals negatiu: *Cap A és B*
- (I) Particulars afirmatiu: *Algun A és B*
- (O) Particulars negatiu: *Algun A no és B*

— Les argumentacions

Atès que els judicis són atribucions, aquestes poden ser vertaderes o falses, per la qual cosa s'han de demostrar cercant la veritat del judici en altres judicis, en un procés deductiu, que ha d'anar del més general al més concret - sil·logisme -.

5.6. La deducció: el sil·logisme

Segurament, una de les aportacions més notables d'Aristòtil a la Lògica és la teoria formal del sil·logisme, que ell considera com la forma de deducció vàlida. Les seves característiques són:

1. Consta de tres enunciats o judicis: la premissa major, la premissa menor i la conclusió del raonament.
2. Entre les premisses i la conclusió hi ha tres termes o conceptes, repetits de dos en dos.
3. El terme repetit a les premisses s'anomena terme mitjà i els altres dos formen la conclusió.

Exemple:

Tots els homes són mortals
Sòcrates és un home
Dones, Sòcrates és mortal

[Els conceptes repetits: *Home*, *mortal*, *Sòcrates*. El terme mitjà *Home*]

Per tant, el sil·logisme *consisteix en deduir l'atribució d'un predicat a un subjecte en la conclusió, per la introducció d'un terme mitjà en les premisses*.

Aristòtil pensava que totes les inferències deductives, si es feien bé, eren sil·logístiques, per això va presentar totes les combinacions vàlides de sil·logisme (19 en total, de les més de 200 de possibles), considerant que, si es formulaven tots els arguments en forma sil·logística, es podia arribar a evitar totes les fal·làcies.

Cal reconèixer que la teoria del sil·logisme és admirable pel fet que representa el començament de la Lògica formal; però, també cal recordar que, durant molts segles, va suposar un fre al desenvolupament d'aquesta ciència. Efectivament, Aristòtil, en presentar el sil·logisme com la forma de deducció vàlida, va limitar l'estudi d'altres formes de deducció. També, en considerar la ciència com a deductiva i limitar la

inducció a un apropament incompleta a l'universal, va fer que es continués donant una excessiva importància a la deducció.

6. Antropologia

Un altre exemple concret de les diferències que hi ha entre Plató i Aristòtil el trobem en la concepció de l'home. Ambdós coincideixen en afirmar que aquest consta d'ànima i cos; però, mentre en Plató ànima i cos són la reunió de dues entitats, corresponents a realitats o móns diferents (l'ànima al món de les idees i el cos al món sensible); en Aristòtil constitueixen una unitat substancial de matèria (el cos) i forma (l'ànima). En Plató, les activitats humanes són activitat de l'ànima, la qual ha tingut una existència i un coneixement anteriors a la seva reunió accidental amb el cos. En Aristòtil, en canvi, les activitats humanes són el resultat del conjunt, l'home coneix amb el cos i amb l'ànima, i aquesta no té un coneixement independent del cos.

6.1. La psicologia

Entre els grecs, *la psiqué* és principi de vida i moviment, Aristòtil manté aquesta idea en afirmar que l'ànima és la forma del cos i, en conseqüència, també és l'acte del cos, que, pel fet de ser matèria, és la potència. Així, de la mateixa manera que l'acte és superior a la potència i la forma ho és a la matèria, l'ànima preval sobre el cos, en el sentit que és el principi de tota l'activitat dels éssers vius. Aristòtil considera que tots els éssers vius tenen ànima, però no totes les ànimes poden realitzar les mateixes funcions.

Així doncs, cos i ànima constitueixen una sola substància i guarden mútuament la mateixa relació que la matèria i la forma. L'ànima és la forma del cos, però no de qualsevol cos: "d'un cos organitzat" (un organisme estructurat d'una manera molt determinada). Per això Aristòtil considera que la doctrina de la reencarnació és un absurd: l'ànima no pot ser forma de qualsevol cos. Com a forma, l'ànima és el principi més radical de tota l'activitat de l'ésser viu. En definitiva, no és res diferent d'aquestes funcions. Aristòtil ho expressa d'una manera molt aclaridora: «Si l'ull fos un animal, la vista en seria l'ànima.» Per això, cos i ànima no són separables: un cos sense ànima deixaria de ser un organisme o un animal (o no ho seria més que una estàtua de pedra o fusta); i una ànima sense cos no seria res (com no és res la vista separada de l'ull). A més, Aristòtil defensa la unitat de l'ànima (contra les tres ànimes de Plató); i és per això que afirma que aquella no es localitza en cap part especial del cos sinó que és present en tot el cos. I no és l'ànima la que sent o pensa sinó tot l'home, gràcies a l'ànima: afirmació de la total unitat de l'ésser viu.

Per això en distingeix tres tipus diferents:

ÀNIMA	FINALITAT	FUNCIONS	ESTRUCTURA	PRÒPIA DE
Vegetativa	Conservació	Nutrició i reproducció	Organisme	Plantes
Sensitiva	Moviment	Sensorials	Cinc sentits Sentit comú Imaginació i Memòria	Animals
Intel·lectual	Pensament	Intel·lectuals	Enteniment pacient i agent	Persones

7. L'Ètica

L'ètica d'Aristòtil és finalista. Tota recerca i tota obra, semblen apuntar a algun fi o bé; per la qual cosa el bé s'ha definit com allò a què tendeixen totes les coses. Però, en haver-hi diferents classes de coses, hi ha diferents classes de bé, que corresponen a les diferents arts o ciències. També, alguns fins se subordinen a altres, que tenen més el caràcter d'últims. Però si hi ha algun fi que vulguem per ell mateix i per assolir-lo és pel que volem tots els altres fins o bens subordinats, aleshores aquest darrer serà el millor bé, el bé suprem.

7.1. La felicitat

Plantejat l'objecte de la recerca, Aristòtil dirà que tothom està d'acord en identificar el bé suprem amb la felicitat. Aquest acord en el concepte, però, desapareix quan es prova de precisar en què consisteix la felicitat. Cadascú la concep a la seva manera: per a uns cal cercar-la en el plaer; per a altres en la riquesa; uns la veuen en l'honor i la glòria; altres en la saviesa; fins i tot s'esdevé que el mateix individu la concep de forma diferent segons les circumstàncies: si està malalt, ansia per sobre de tot la salut; si és pobre, la riquesa.

Aristòtil denúncia la insuficiència de la major part d'aquestes concepcions: fer del plaer el fi de la vida és rebaixar-se al nivell dels animals; la riquesa no és, evidentment, res més que un mitjà i no pot constituir un fi; l'afecció als honors fa que la nostra felicitat depengui dels altres. Aristòtil, però, veurà en la saviesa la felicitat suprema de l'home. Abans, però, li cal analitzar què és el bé.

7.2. El bé

Aristòtil declara que no hi pot haver una noció universal del bé (en el sentit platònic de la Idea de Bé), de la mateixa manera que no hi ha un concepte general del ser. El bé, com el ser, és analògic, es manifesta de moltes maneres: en la substància, és Déu o l'intel·lecte; en la qualitat, ho són les virtuts; en la quantitat, el terme mitjà en la relació, allò útil; en el temps, l'ocasió, etc. El bé s'aplica a tots els camps del saber, però no hi pot haver una ciència del bé en general, en el mateix sentit que hi ha una ciència del ser en general; perquè, com Plató ja havia mostrat, el bé d'un ésser qualsevol, allò que el fa bo, és la qualitat pròpia que el fa apte per complir amb la seva funció natural; és a dir, a cada ésser li correspon el seu bé concret d'acord amb la seva naturalesa.

7.3. El bé de l'home

Aquesta preocupació per les coses concretes que caracteritza la moral d'Aristòtil, l'indueix a precisar que l'objecte de l'Ètica és definir el bé de l'home. Per arribar a aquesta definició cal preguntant-se quina és la funció natural de l'home. Ara bé, la funció pròpia de l'home no potser res més que **l'activitat racional**, la que el distingeix de l'animal, com la sensació distingeix aquest de la planta. En conseqüència, el seu bé ha de consistir en la seva aptitud per a la vida raonable. Aquesta és la seva virtut -allò que el fa bo- i la seva felicitat no pot consistir més que en l'activitat de l'ànima exercint-se conforme a aquesta virtut.

7.4. La virtut: terme mitjà

Si, en l'apartat anterior, hem arribat a la conclusió que la felicitat humana consisteix en l'activitat de l'ànima, d'acord amb la virtut és necessari analitzar en què consisteix la virtut. La virtut, degut a la qual se'ns qualifica de bons o de dolents, no pot consistir en un comportament natural (menjar, beure, moure's, dormir,...), perquè aquest és pot considerar necessari i no es pot qualificar ni de bo ni de dolent per ell mateix; sinó que ha de ser una disposició de la voluntat (*hàbit*) d'evitar els extrems en les nostres accions i passions. Representa un terme mitjà entre l'excés i el defecte.

Aquest terme mitjà però, no s'ha d'entendre en un sentit matemàtic, sinó que cal tenir en compte les circumstàncies de cadascú i el seny (la raó) ha de ser-ne la mesura. D'aquí es dedueix que la felicitat humana consisteix en la pura activitat intel·lectual, és a dir, en la vida contemplativa.

7.5. Les virtuts morals

Aristòtil sap que aquest ideal de felicitat i perfecció no és plenament realitzable per l'home; perquè aquest no és només enteniment, també té necessitats corporals, socials, econòmiques, etc. que ha de satisfer. Per això distingeix entre les virtuts intel·lectuals (*dianoètiques*), que regulen la vida contemplativa i depenen de la part racional de l'ànima, i les virtuts morals (*ètiques*), que depenen de la part irracional i regulen les tendències pròpies i el tracte amb els altres. Aquestes suposen una **elecció conscient**, per la qual cosa estan subordinades a les virtuts intel·lectuals; però, les persones són dignes de lloança per les seves virtuts morals i no per les intel·lectuals.

Vici per excés	Vici per defecte	Virtut o terme mitjà
Temeritat	Covardia	Valor
Llibertinatge	Insensibilitat	Templança
Prodigalitat	Gasiveria	Liberalitat
Vanitat	Humilitat	Magnanimitat
Irascibilitat	Manca d'empenta	Amabilitat
Arrogància	Menystenir-se	Sinceritat
Timidesa	Desvergonyiment	Modèstia

Enveja	Malvolença	Justa indignació
--------	------------	------------------

7.6. La justícia

Tot l'ordre de les virtuts morals culmina amb la justícia, perquè l'home és un ésser social per naturalesa -només es pot realitzar plenament dins la societat-. En el seu sentit més general, és adir, com a adequació o conformitat a les lleis, és la virtut total i completa, perquè la seva finalitat és la felicitat de la societat política. A més d'aquest sentit general, la justícia també té un sentit específic, aleshores és commutativa o distributiva:

La **commutativa** que regula l'equilibri en les relacions socials, procurant la igualtat en els contractes entre membres de la societat i igualant les culpes i els castigs en els delictes.

La **distributiva** que regula la distribució de les recompenses que poden correspondre als membres de la societat, segons el seu mèrit.

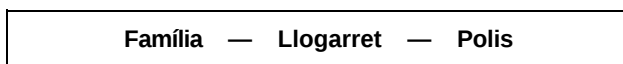
Sobre la virtut de la justícia es fonamenta el dret. Aristòtil distingeix entre el dret privat i el públic i en aquest darrer cal separar el dret positiu (l'establert legítimament per cada Estat) del dret natural (que conserva el seu valor a qualsevol lloc).

8. La Política

El Liceu era un veritable laboratori de ciència política, en el qual Aristòtil, amb els seus deixebles, arribà a recopilar 158 constitucions de l'època, i deixà plasmat el seu pensament polític fonamentalment en tres obres: *Ètica Nicòmac*, *Política* i *La constitució dels atenesos*. Igualment que l'Ètica, la política és una ciència pràctica que tendeix al bé, considerat ara aquest, però, des d'una perspectiva general o col·lectiva. I si tenim present que la virtut de l'home no es pot desenvolupar fora del marc de la polis, serà més fàcil entendre perquè Aristòtil dóna prioritat a la política sobre l'Ètica, i a la polis sobre el ciutadà perquè la polis, és a dir, l'Estat, és la més alta realització humana, i condició de possibilitat de tota vida virtuosa i feliç. I comsevulla que l'home no pot viure aïllat, resulta evident que el bé de l'Estat és més important i perfecte que el de l'individu.

8.1. La natura de l'estat.

L'origen cronològic de l'Estat respon a la seqüència

La natura ha dividit els homes en mascles i famelles, d'on neix la primera forma de comunitat: la família, per a la procreació i la satisfacció de les necessitats elementals. Donat però, que la família no és autosuficient, sorgeix el llogarret: una comunitat més ampla, integrada de diverses famílies, per tal de garantir de forma orgànica les necessitats de la vida. Tanmateix, la vida perfecta, és adir, la vida moral, sols pot ésser garantida per les leis, osia, per la complexa organització de l'Estat o polis, a on l'individu transcendeix el seu egoisme i la seva idiotesa, i és capaç de viure segons allò que és objectivament bo.

Així la polis, que és cronològicament posterior a l'individu i el llogarret, és anterior a l'home ontològicament per tres raons:

a) una raó biològica, car, així com el tot és anterior a cadascuna de les seves parts, la polis, com a organisme natural i autosuficient, és anterior a cadascun dels seus ciutadans, els quals no són sinó parts o membres de l'organisme de la polis, i no poden existir aïllats;

b) una raó metafísica, donat que la polis és la forma o entelèquia a la qual tendeix, per a la seva realització, cadascun dels homes, i,

c) una raó, en fi, etimològica, car si definim l'home -ho veurem de seguida- com un animal polític, no podia existir l'home quan encara no existia la polis.

En resum, la polis és l'*organisme natural* (i no solament pacte o conveni) *del qual l'home forma part indissoluble*. I de la mateixa manera que l'ou tendeix a actualitzar-se en la gallina (i per això la gallina que in-forma l'ou és anterior a l'ou), l'home tendeix a realitzar-se en la polis i aquesta tendència, present a la natura, fa de la polis una entitat prioritària i anterior a l'home.

8.2. L'home-ciutadà

La tesi central entorn de la qual graviten totes les propostes polítiques de l'Estagirita és la definició de l'home i la concepció de la natura humana. L'home, segons Aristòtil, és un "*zoon politikón*", és a dir, un animal polític. Tanmateix, aquesta definició no vol dir que l'home hagi de ser un professional de l'activitat política, sinó una altra cosa molt més senzilla: l'home és un animal que viu a la polis; o encara millor: l'home és un ciutadà.

La raó per la qual l'home és un animal polític és el llenguatge: la natura, que mai no fa res en va, ha dotat l'home de paraula (logos), i no només de veu (phonos), com és el cas de la resta d'animals, els quals es limiten a expressar sensacions de plaer o de dolor. El llenguatge humà té la capacitat d'abstracció, i l'home pot parlar de la virtut, de la justícia, de la bellesa... perquè la natura ha dotat l'home amb les eines necessàries per a la convivència, osia, per a la seva realització al si de la polis.

Aristòtil assumeix la creença grega segons la qual la dona és inferior a l'home per natura, perquè té menys raó. I també per natura hi ha grecs i bàrbars, homes lliures i esclaus: perquè la natura ha fet uns homes en els quals l'instint predomina sobre la raó. Immers al moment històric de l'Atenes del segle -IV, Aristòtil legitima l'esclavitud, i defineix l'esclau com a un instrument viu, al servei del seu amo, a l'ensens que qualifica l'esclavitud com a un fenomen natural. Els esclaus no són ciutadans (tampoc ho són les dones, ni els nens, ni els metecs -estrangers-) i, tanmateix, sí que són necessaris a la polis: a l'igual que els animals domèstics, els esclaus són necessaris per al servei de les necessitats corporals, del qual servei són exempts els homes lliures. En veritat que aquesta tesi, per la seva crueltat, resulta difícil d'entendre a la nostra mentalitat, però no ho és tant, situada al seu moment històric.

En conseqüència, l'home és un animal polític. Cal recordar la dicotomia establerta pels grecs entre el *polítes* (el ciutadà que es preocupava i participava als assumptes de la polis) i l'*idiotes* (aquell altre individu que vivia a l'*idios*, a les afores de la polis i que, aïllat a la seva idiotesa, es desentenien de la cosa pública). No són ciutadans, segons Aristòtil, els esclaus ni les dones, ni els presoners de guerra; ni ho són els pagesos ni els mercaders, els quals porten una forma de vida innoble i contrària a la virtut; pagesos i mercaders són *idiotai* refugiats als seus assumptes particulars, sense temps lliure per a la vida teòrica: només la guerra, el govern i el culte són activitats pròpies del ciutadà. Només el *polítes*, l'home lliure que pren part a l'administració de la justícia, al govern i a la legislació de la ciutat, mereix la consideració de ciutadà i només aquest esdevé home, en el ple sentit de la paraula.

8.3. Qüestions econòmiques

Aristòtil va escriure una *Econòmica* ("*oikos*" casa, i "*nomos*": llei), en un intent de fixar l'estructura econòmica de la polis, des del nucli familiar: l'economia era encara molt lluny de ser una ciència i sembla, però, que l'autor de la *Política* va intuir remotament que algun dia l'economia arribaria a instal·lar-se com a eix ordenador de l'Estat.

Aristòtil, al contrari del que havia fet Plató a la *República*, no renega de la propietat: ans al contrari, la considera una veritable font de plaer, i considera que la seva abolició desincentiva al ciutadà i va en detriment del benestar general de la polis. I sense arribar a afirmar que la propietat sigui un dret natural (tal com faria Locke, a les acaballes del segle XVII), és, per exemple, la seva concepció de la propietat que el porta a legitimar l'esclavitud com a un fenomen natural: l'esclau és propietat natural del seu amo.

Igualment, aquesta visió positiva de la propietat portà Aristòtil a legitimar la funció del diner a la república. El diner és acceptat com a mitjà de canvi, si bé es condemna la usura (producció de diner per diner) perquè, des d'una mentalitat elemental, es considera que el diner és un ésser artificial que no creix naturalment. La vaca, el xai i l'arbre sí creixen naturalment i, per tant, guanyen valor amb el temps: no passa el mateix amb el diner, que és tan sols un mitjà de canvi, és a dir, un ens artificial, producte de l'art.

Les feines que giren al voltant del diner (l'agricultura, el comerç i, encara més, l'activitat de l'emprèstit) són necessàries a la ciutat i no constitueixen, però, professions dignes del ciutadà els diners formen part dels anomenats béns externs, i aquests són inferiors als béns del cos i, encara més, als béns de l'ànima. La vida feliç consisteix en la pràctica de la virtut, però la polis necessita de l'activitat econòmica per a la seva subsistència.

8.4. Les formes de govern.

Es tracta, doncs, d'organitzar l'Estat de la millor manera possible: es tracta de buscar quina és la millor constitució, osia, la millor forma de govern, després d'haver classificat totes les formes de govern possibles. A tal efecte, Aristòtil divideix els diferents governs en dos grups: els governs rectes, entre els quals la monarquia, l'aristocràcia i la *politeia* (democràcia consuetudinària), segons si el poder és a mans d'una sola persona, o d'uns pocs que són els millors i l'exerceixen de la millor manera possible, o bé de la majoria dels ciutadans. Aquests tres governs són rectes, és a dir, governs que miren pel bé comú.

Integrat per tres formes degenerades -els governs corruptes- dels anteriors: així, la monarquia pot degenerar en tirania, quan el tirà s'oblida de l'interès comú i governa en funció del propi interès; l'aristocràcia pot degenerar en oligarquia, quan els millors esdevenen els més llestos; i la *politeia* (democràcia demagògica) -que era la forma de govern ideal per a Aristòtil- pot degenerar en democràcia, i aleshores el govern esdevé una mena de tirania dels pobres sobre els rics.

Règims rectes	Definició	Degenera	Règims corruptes	Definició
Monarquia	Govern d'un en interès comú		Tirania	Govern d'un en interès del tirà
Aristocràcia	Govern del millors en interès comú		Oligarquia	Govern dels rics en interès propi
<i>Politeia</i> Democràcia constitucional	Govern de la majoria en interès comú		Democràcia demagògica	Govern de la majoria en interès particular

8.5. La ciutat ideal

Inspirant-se en la tradició inaugurada per Hipòdam de Milet i prosseguida per Plató, els llibres VII i VIII de la *Política* abasten la qüestió de la Ciutat Ideal, i de l'estructura del millor Estat possible. Aristòtil desplega el seu model de Ciutat Ideal des d'una perspectiva moral i educativa, deixant una mica de banda les qüestions tècniques, les quals s'orienten a aquest objectiu: una ciutat organitzada en funció del terme mitjà amb una població ni gran ni petita, amb una relativa proximitat al mar, amb uns ciutadans de caràcter temperat, etc. és condició de possibilitat per a la vida feliç.

I per sobre de les condicions materials, el sistema educatiu esdevé l'eina més eficaç per assolir l'ideal de la vida feliç. Un sistema educatiu que, a la ciutat ideal d'Aristòtil, gaudeix aquests trets més significatius:

1. És competència de la polis, i ha d'estar regulat per la legislació.
2. És únic i igual per a tots els ciutadans.
3. La seva finalitat és la perfecció moral dels ciutadans.
4. Té una divisió natural en etapes.
5. El programa educatiu, basat en la gramàtica (lectura, escriptura, dibuix...), la gimnàstica i la música, ha de tenir ben present que la finalitat de la guerra és la pau, i la finalitat del treball és l'oci.

Aristòtil construeix la seva ciutat ideal sobre el convenciment que el bé de l'individu és el bé de la polis. Instaurant en ella el govern de *la politeia* que equival, en la pràctica, a posar el poder a mans de la classe mitjana. Procurant que la ciutat sigui autosuficient i, sobretot, distanciant-se de les tesis de la República de Plató, pel que fa al comunisme de dones, fills i béns. La finalitat de la Ciutat Ideal és la de procurar *la vida millor als seus ciutadans*, és a dir, fer possible la prosperitat i la felicitat o "*eudaimonia*". Aquesta felicitat -finalitat suprema de la vida en comunitat- s'aconsegueix amb el desenvolupament de la virtut i la vida teòrica, en el marc d'una ciutat pacífica, governada pel règim de la "*politeia*", que garanteixi als seus ciutadans les condicions necessàries per a la vida feliç.

9. Textos

1. "En efecte, el Principi i el primer dels ens és immòbil tant en si mateix com accidentalment, però produeix el moviment primer etern i únic. I, donat que tot el que és mogut és mogut necessàriament per quelcom, i el primer Motor és necessàriament immòbil en si, i el moviment etern ha d'ésser produït per quelcom que sigui etern, i el moviment únic, per quelcom que sigui u, però veiem que, a més a més de la simple translació de l'Univers, que diem produïda per la substància primera i immòbil, hi ha altres traslacions eternes, que són les de les planetes (perquè el cos que es mou circularment és etern i incessant en el seu moviment; això ja va ser explicat a la Física), és necessari també que cadascuna d'aquestes traslacions sigui produïda per una substància immòbil en si i eterna."

ARISTÒTIL, *Metafísica*, XLI,8

2. “Primerament anem a veure, en termes succints, què és la substància. Hom parla de la substància, si no de forma més complexa, en quatre sentits principals: així doncs, sembla que la substància de cada u són l’essència, l’universal, el gènere i, en quart lloc, el subjecte. El subjecte és allò segons el qual s’afirmen les altres coses, sense que ell sigui dit en base a cap altra; cal, doncs, definir-lo prèviament, perquè, segons sembla, és sobretot el primer subjecte allò que integra la substància. En un cert sentit, hom diu que aquest primer subjecte és la matèria, en un altre, que és la forma i, en tercer lloc, que és el conjunt d’ambdues (i parlo de matèria, a tall d’exemple, el bronze; quant a la forma, la disposició de la fesomia; i quant al conjunt d’ambdues, l’escultura tot plegat). I així, si la disposició de la forma és anterior a la matèria i té més entitat que aquella, per aquesta mateixa raó serà també anterior al conjunt d’ambdues.”

ARISTÒTIL, *Metafísica*, 1028b - 1029a

3. “D’altra banda, la ment activa és separable, impassible i exempta de barreja, per tal com a la seva substància pertany el fet de ser un acte. Sempre té més valor, en efecte, allò que actua que allò que pateix, igual com té més valor el principi que la matèria. Ultra això, el coneixement cert en acte constitueix la mateixa cosa que el seu objecte. En cada individu, certament, el coneixement en potència és anterior des del punt de vista del temps. Absolutament parlant, no gensmenys, no és anterior ni tan sols des del punt de vista del temps, de manera que no s’esdevé pas que la ment a vegades pensi i a vegades deixi de pensar. Un cop separada, efectivament, únicament és allò que és ella en realitat, de manera que només això és immortal i etern (sens dubte, nosaltres no podem recordar-ho, per tal com això és certament impassible, mentre que la ment passiva és corruptible). A més a més, sense ella res no pot pensar.”

ARISTÒTIL, *De l'ànima*, III,5, 430 a

4. “Així mateix en les accions també és possible l’excés, el defecte i el terme mitjà. I la virtut té relació amb les passions i accions, en les quals l’excés i el defecte erren, mentre que el terme mitjà és elogiat i encerta; i ambdues coses són pròpies de la virtut. Per tant, la virtut és un cert terme mitjà, atès que apunta al mig. A més, es pot errar de moltes maneres (car el mal pertany a l’indeterminat, com ho imaginaven els pitagòrics, i el bé al determinat), però encertar només d’una (i per això l’una és fàcil i l’altra difícil, és senzill no encertar la diana i difícil encertar-la); i per aquestes raons també són propis del vici l’excés i el defecte, i de la virtut el terme mitjà.”

ARISTÒTIL, *Ètica a Nicòmac*, II, cap. 6

5. “I afirmar que les Idees són paradigmes i que participen d’elles les altres coses són paraules buides i metàfores poètiques. Car què és allò que actua mirant les Idees? Pot succeir, en efecte, que alguna cosa sigui o es faci semblant a una altra cosa, sense ser modelada segons aquella; de manera que, existint o no existint Sòcrates, algú podria arribar a ser com Sòcrates; i és evident que el mateix podria succeir si Sòcrates era etern. A més a més, hi hauria varis paradigmes d’una mateixa cosa i, per tant, també Idees; per exemple, de l’home seran Idees l’Animal i el Bípede i a l’ensem, també l’Home en sí.”

ARISTÒTIL, *Metafísica*, 991a 21, 29.

6. “Cadascuna de les paraules que es diuen aï llades o sense enllaç, o bé significa una entitat, o bé un quant, o un com, o un respecte a quelcom, o un on, o un quan, o un romandre, o un tenir, o un fer, o un patir. És entitat -per dir-ho amb uns exemples-: *home, cavall*; és quant: *de dos colzes, de tres colzes*; és com: *blanc, lletrat*; és respecte a quelcom: *doble, meitat, major*; és on: *al Liceu, a l’àgora*; és quan: *ahir, antany*; és romandre: *jeu, seu*; és tenir: *tenir calçat, tenir un arma*; és fer: *crema, talla*; és patir: *és cremat, és tallat*.”

ARISTÒTIL, *Categories*, 4

7. “I com que la Política es serveix de les altres ciències pràctiques, i com que a mes estableix lleis sobre què cal fer i de què cal abstenir-se, el fi d’aquesta ciència englobarà els fins de les altres; d’on es dedueix que el fi de la Política serà el bé pròpiament humà. En efecte, fins i tot si hi ha identitat entre el bé de l’individu i el de la ciutat, amb tot és una tasca manifestament més important i més perfecta la de conèixer i salvaguardar el bé de la ciutat; perquè el bé és segurament una cosa estimable fins per a un individu sol, però és més bell i més diví aplicat a una nació o a ciutats.”

ARISTÒTIL, *Ètica a Nicòmac*, A. 1094

8. Per això és evident que l’home és un animal polític, molt més que les abelles o que qualsevol altre dels animals gregaris. En efecte, tal com diem, la natura no fa res en va i, entre els animals, l’home és l’únic que posseeix la paraula. Sense dubte, la veu és un senyal de dolor i de plaer, i per aquest motiu també es troba en els altres animals, però llur natura només els permet de manifestar-se recíprocament les sensacions doloroses o agradables que experimenten. En canvi, la paraula és capaç d’expressar el que és convenient i el que és digne de blasme, i també el que és just i el que és injust.

ARISTÒTIL, *Política*, 1252 b - 1253 a.